

Miomir Despotović¹
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Primena koncepta deficita znanja i veština u politici i planiranju obrazovanja – slučaj jedne tranzicione ekonomije²

Apstrakt: Osnovni istraživački problem u ovom radu jeste pouzdanost procene potreba za znanjima i veštinama koju daju poslodavci u tranzicionim ekonomijama i relevantnost ove procene za politiku i planiranje obrazovanja. Analizirani su trendovi u zapošljavanju i projektovani deficiti radne snage prema grupama zanimanja i stepenu stručne spreme u 53 preduzeća iz oblasti prerađivačke industrije u Srbiji. Rezultati analize pokazuju da su u tranzicionim ekonomijama procene potreba za znanjima i veštinama koje daju poslodavci prilično nesigurne. Autor zaključuje da se politika obrazovanja ne može zasnivati samo na konceptu identifikovanja domaćeg (lokalnog) deficita radne snage, znanja i veština, već da se moraju uzeti u obzir još najmanje dva faktora: a) trendovi u zapošljavanju odgovarajućih profila i zahtevi za znanjima i veštinama u vodećim svetskim kompanijama u odgovarajućim oblastima rada i b) aktivna uloga sistema obrazovanja u projektovanju i razvijanju potreba za znanjima i veštinama.

Ključne reči: tržište rada, obrazovne potrebe, potrebe za znanjima i veštinama.

Uvod

Ideja o ekonomskoj svrhovitosti obrazovanja je jedna od najznačajnijih ideja u području obrazovanja (Grubb & Lazerson, 2004). Ona je posebno afirmisana u teoriji ljudskog kapitala, koja, manje ili više, uverljivo elaborira stanovište da se ekonomski razvoj prvenstveno može postići putem ulaganja u ljude, posebno u njihovo obrazovanje (Schultz, 1985). U području socijalne i ekonomske politi-

¹ Dr Miomir Despotović, vanredni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za pedagogiju i andragogiju, i prodekan istog fakulteta, međunarodni ekspert i konsultant za obrazovanje odraslih i stručno obrazovanje.

² Rad je nastao u okviru projekta „Obrazovanje i učenje – pretpostavke evropskih integracija“ (broj: 149015), koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

ke obrazovanje je steklo status osnovnog instrumenta ekonomskog rasta, individualnog napretka, smanjenja siromaštva i socijalne isključenosti. Nezamenljiva i neizbežna uloga obrazovanja u socijalno-ekonomskom razvoju je u socijalno-ekonomskoj politici i politici obrazovanja konvertovana u nepokolebljivu veru u obrazovanje. Stvoreno je „obrazovno jevanđelje” (*educational gospel*), nova vrsta dogme ili pravovernosti (Grubb, 2004).

Apostrofirajući ekonomsku vrednost obrazovanja teorija ljudskog kapitala je tradicionalnu opšteobrazovnu usmerenost srednjih škola i akademsku usmerenost univerziteta zamenila jasnom i jakim (neizbežnom) usmerenošću na potrebe sveta rada, odnosno na potrebe poslodavaca za znanjima i veštinama. Insistiranje na zadovoljenju potreba poslodavaca kao ključnoj funkciji sistema obrazovanja započelo je 70-ih, da bi tokom 90-ih godina 20. veka doseglo svoj pun i potpuno artikulisan izraz. Ilustrativan i klasičan primer jeste Velika Britanija u kojoj obrazovanje ima centralnu poziciju u ekonomskoj politici, sa ključnom funkcijom zadovoljenja potreba poslodavaca za znanjima i veštinama odgovarajuće vrste i nivoa: „Potrebe poslodavaca za znanjima i veštinama moramo postaviti u centar našeg interesovanja i upravljati ponudom za obukama, znanjima i veštinama na način da ona direktno zadovolji ove potrebe” (UK Secretary of State for Education and Skills, 2003, str. 9). U teoriju i praksu obrazovanja, posebno u teoriju i praksu razvoja kurikuluma, uvedeni su novi pojmovi i procedure koji svedoče o ekonomskoj instrumentalizaciji obrazovanja: *analiza potreba za obukama* (training needs analysis), *analiza potreba za veštinama* (skill needs analyses), *analiza potreba za zanimanjima* (occupational needs analysis), *analiza potreba za radnim profilima* (job profile research analyses), *analiza zadataka* (tasks analysis) i sl.

Zadovoljenje potreba poslodavaca za znanjima i veštinama podrazumeva uspostavljanje i održanje ravnoteže između ponude i tražnje na tržištu rada i obezbeđivanje visokog nivoa relevantnosti sadržaja i ishoda obrazovanja i učenja u odnosu na potrebe i zahteve rada. Dominantan način ostvarivanja obeju funkcija jeste identifikovanje i nadomeštanje deficita u vezi sa zanimanjima, odnosno znanjima i veštinama, između postojećeg, s jedne, i projektovanog, odnosno poželjnog i zahtevanog stanja, s druge strane. Koncept deficita (u vezi sa znanjima i veštinama) potpuno je pragmatičan i tržišno orijentisan jer počiva na uverenju da je osnovna uloga sistema obrazovanja: a) da nadomesti deficit radne snage po vrstama i nivoima osposobljenosti koje iskazuje svet rada, odnosno b) da obezbedi pojedincima ona znanja i veštine koje će im omogućiti uspeh na tržištu rada, i to trenutno i perspektivno.

Iako je nastao u razvijenim tržišnim ekonomijama, ovaj se model ekonomske instrumentalizacije obrazovanja i prilagođavanja obrazovanja potrebama tržišta rada i zapošljavanja gotovo bez ograničenja i značajnijih adaptiranja pri-

menjuje i u zemljama u tranziciji. Primeniti koncept koji je prvenstveno ponikao u britanskoj „kulturi preduzetništva” (Jergin, 2004) na „kulturu antipreduzetništva” (Županov, 1977) nije jednostavno, ako je uopšte moguće. Zahtev za identifikovanjem i zadovoljenjem potreba poslodavaca za znanjima i veštinama, odnosno zasnivanjem politike i sistema obrazovanja na potrebama poslodavaca za znanjima i veštinama, u tranzicionim ekonomijama znači pokušaj instaliranja jednog mehanizma tržišne ekonomije u, još uvek, plansku, preregulisanu, državno kontrolisanu i neefikasnu privredu. Taj zahtev je inkompatibilan sa osnovnim karakteristikama tranzicionih ekonomija, a to su tehničko-tehnološka nerazvijenost, niska produktivnost, nedostatak konkurencije i otvorenosti, nedostatak političke i ekonomske kulture usmerene na preduzetništvo i sticanje društvenog bogatstva, dominantna orijentacija ka razvoju malih i srednjih preduzeća, velika stvarna i prikrivena nezaposlenost, odsustvo potpune i realne privatizacije, slobodnog tržišta i poslodavaca u punom smislu te reči.

Metodološki okvir istraživanja

Problem istraživanja

U najširem smislu, problem ovog istraživanja jeste: da li procene poslodavaca u vezi sa potrebama za znanjima i veštinama, izražene kao dugoročni trendovi u zapošljavanju, i procene i projekcije deficita zaposlenih po vrstama i nivoima obrazovanja predstavljaju pouzdanu osnovu za oblikovanje politike obrazovanja i planiranje obrazovanja?

Cilj istraživanja

Neposredni cilj istraživanja jeste da se na uzorku preduzeća iz područja prerađivačke industrije u Srbiji identifikuju:

- a. osnovni trendovi u zapošljavanju prema grupama zanimanja, stepenu stručne spreme i obrazovnom profilu, i
- b. deficit radne snage prema grupama zanimanja, stepenu stručne spreme i obrazovnom profilu.

Organizacija istraživanja

Istraživanje je realizovano u okviru Nacionalne službe za zapošljavanje u martu 2007. godine, na uzorku 53 preduzeća iz područja prerađivačke industrije. Prikupljeni podaci predstavljaju procenu menadžmenta i kadrovskih službi o stanju i potrebama preduzeća za određenim grupama zanimanja, stepenu stručne spreme i obrazovnom profilu. Podaci su prikupljeni putem upitnika koje su administrirali stručnjaci iz lokalnih jedinica Nacionalne službe za zapošljavanje.

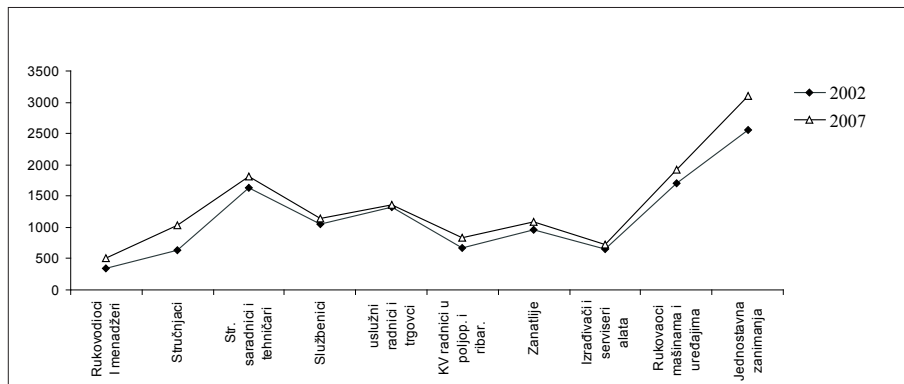
Interpretacija rezultata istraživanja

Potrebe za grupama zanimanja

U statističkim klasifikacijama zanimanje je analitička kategorija prema kojoj se razvrstavaju poslovi koji su slični po sadržaju i zahtevima. U sadržinskom smislu, zanimanje je skup poslova koji su po sadržaju, vrsti, organizacionim i tehnološkim karakteristikama srodni i međusobno povezani. Za potrebe ovog istraživanja, grupisanje zanimanja izvršeno je prema Međunarodnoj standardnoj klasifikaciji zanimanja (International Standard Classification of Occupations) – ISCO-88, odnosno ISCO-08 (ILO, 1988). Shodno tome, prema stepenu složenosti, sva zanimanja razvrstana su u 10 osnovnih grupacija:

- Rukovodioci i menadžeri
- Stručnjaci
- Stručni saradnici i tehničari
- Službenici
- Uslužni radnici i trgovci
- Kvalifikovani radnici u poljoprivredi i ribarstvu
- Zanatlije
- Izrađivači i serviseri alata, postrojenja i uređaja
- Rukovaoci mašinama i uređajima i monter
- Jednostavna zanimanja

Najveći broj poslova unutar sektora prerađivačke industrije u Srbiji konstituišu jednostavna zanimanja³, zatim stručni saradnici i tehničari i uslužni radnici i trgovci. Ove tri grupe čine 34,6% ukupno zaposlenih.

Slika br. 1: Zaposlenost prema grupama zanimanja u 2002. i 2007. godini

Podaci o broju zaposlenih – prema grupama zanimanja – u periodu 2002–2007. godine pokazuju da je u ispitivanim preduzećima došlo do minimalnog i ujednačenog rasta zaposlenosti u svim grupama zanimanja. Ukupno prosečno povećanje broja radnih mesta u periodu 2002–2007. godine iznosilo je 14,7%. Najveći broj radnih mesta otvoren je za jednostavna zanimanja (27,3% od ukupnog broja novozaposlenih, odnosno 4% od ukupnog broja zaposlenih) i stručnjake (19,9% od ukupnog broja novozaposlenih, odnosno 2,9% od ukupnog broja zaposlenih). Promene u ostalim kategorijama su skoro simbolične.

Sudeći prema petogodišnjem trendu u zapošljavanju, odnosno značajnijoj pozitivnoj razlici u broju zaposlenih u 2002. i 2007. godini, može se zaključiti da će prerađivačka industrija Srbije prvenstveno imati potrebe za stručnjacima. Potrebe za zapošljavanjem ostalih kategorija zanimanja biće svedene na minimum.

³ Jednostavna zanimanja zahtevaju znanja i iskustva neophodna za vršenje najjednostavnijih i rutinskih poslova uz upotrebu ručnih alata i, u nekim slučajevima, znatniji fizički napor i ograničenu ličnu inicijativu. Najveći broj zanimanja ove grupe zahteva I stepen stručne spreme. Tipična zanimanja koja spadaju u ovu grupu jesu: čistač u kancelariji, spremačica, kafe-kuvar, perač vozila, raznoslač, noćni čuvar, radnik na parkingu, čistač dvorišta, pomoćni poljoprivredni radnik: berač/sakupljač plodova, stočar, gonik stoke, kopač, fizički radnici u rudarstvu, građevinarstvu, industriji i transportu, nekvalifikovani radnik na sortiranju proizvoda, nekvalifikovani radnik na razvrstavanju robe i ambalaže, paker, merač u proizvodnom pogonu, rukovalac poljoprivrednom mašinom bez motornog pogona, radnik na utovaru/istovaru i sl.

Tabela br. 1: Zaposlenost prema grupama zanimanja u 2002. i 2007. godini

Grupe zanimanja	Zaposleni u 2002, u %	Zaposleni u 2007, u %	Razlika
Rukovodioci i menadžeri	3,0	3,7	0,8
Stručnjaci	5,4	7,6	2,1
Stručni saradnici i tehničari	14,1	13,4	-0,8
Službenici	9,1	8,4	-0,7
Uslužni radnici i trgovci	11,4	10,0	-1,4
Kvalifikovani radnici u poljoprivredi i ribarstvu	5,7	6,0	0,3
Zanatlije	8,2	8,0	-0,2
Izrađivači i serviseri alata, postrojenja i uređaja	5,6	5,3	-0,3
Rukovaoci mašinama i uređajima i monteri	9,3	14,1	-0,6
Jednostavna zanimanja	2,1	22,9	0,7
UKUPNO	100,00	100,00	0,00

Razume se da je trend u (realnom) zapošljavanju samo jedan od mogućih pokazatelja potreba za zapošljavanjem. Njegova osnovna slabost jeste ta što ne ukazuje na meru zasićenja u pogledu zaposlenosti pojedinih kategorija. Zbog toga je projektovana ponuda slobodnih radnih mesta nešto precizniji pokazatelj potreba za pojedinim kategorijama zaposlenih.

Ponuda radnih mesta za pojedine grupe zanimanja u 2007. godini je minimalna. Veoma visok procenat preduzeća (46,8%) procenjuje da u 2007. godini uopšte nema potrebu za prijemom novih radnika u svim grupama zanimanja. Broj preduzeća koja su potpuno zatvorena za zapošljavanje pojedinih grupa zanimanja drastično je veći od ukupnog proseka, što sugerise da preduzeća iz područja prehrambene industrije imaju značajne viškove radne snage.

Tabela br. 2: Preduzeća koja nemaju potrebu za zapošljavanjem u 2007. godini, prema grupama zanimanja

Grupe zanimanja	%
Rukovodioci i menadžeri	75,4
Stručnjaci	59,6
Stručni saradnici i tehničari	68,4
Službenici	68,4
Uslužni radnici i trgovci	64,9
Kvalifikovani radnici u poljoprivredi i ribarstvu	75,4
Zanatlije	64,9
Izrađivači i serviseri alata, postrojenja i uređaja	73,7
Rukovaoci mašinama i uređajima i monter	68,4
Jednostavna zanimanja	63,2

U preduzećima koja su iskazala potrebu za novim zaposlenim, posmatrano u odnosu na postojeću sistematizaciju radnih mesta, trenutna ponuda slobodnih radnih mesta u 2007. godini, po grupama zanimanja, veoma je mala.

Tabela br. 3: Nedostajući kadrovi u 2007. godini u odnosu na postojeću sistematizaciju radnih mesta, prema grupama zanimanja

Grupe zanimanja	Broj zaposlenih u 2007	Potreban broj radnika	Deficit u odnosu na grupu, u %	Deficit u odnosu na ukupan broj zaposlenih, u %
Rukovodioci i menadžeri	509	6	1,2	0,0
Stručnjaci	1036	61	5,9	0,5
Stručni saradnici i tehničari	1818	41	2,3	0,3
Službenici	1146	6	0,5	0,0
Uslužni radnici i trgovci	1367	54	4,0	0,4
Kvalifikovani radnici u poljoprivredi i ribarstvu	826	33	4,0	0,2
Zanatlije	1091	40	3,7	0,3
Izrađivači i serviseri alata, postrojenja i uređaja	726	25	3,4	0,2
Rukovaoci mašinama i uređajima i monter	1918	41	2,1	0,3
Jednostavna zanimanja	3106	61	2,0	0,5
UKUPNO	13.543	368	/	/

Prosečan trenutni deficit, kad je reč o grupama zanimanja, iznosi 2,7%. S obzirom na visinu deficita, među grupama je uspostavljen sledeći redosled:

- Stručnjaci
- Uslužni radnici i trgovci
- Kvalifikovani radnici u poljoprivredi i ribarstvu
- Zanatlije
- Izrađivači i serviseri alata, postrojenja i uređaja
- Stručni saradnici i tehničari
- Rukovaoci mašinama i uređajima
- Jednostavna zanimanja
- Rukovodioci i menadžeri
- Službenici

Međutim, dugoročni ili razvojni deficit kadrova (razlika između trenutnog i idealno potrebnog broja zaposlenih u pojedinim grupama zanimanja u periodu dužem od godinu dana) značajno je veći.

Tabela br. 4: Perspektivne potrebe za pojedinim grupama zanimanja u 2007. god.

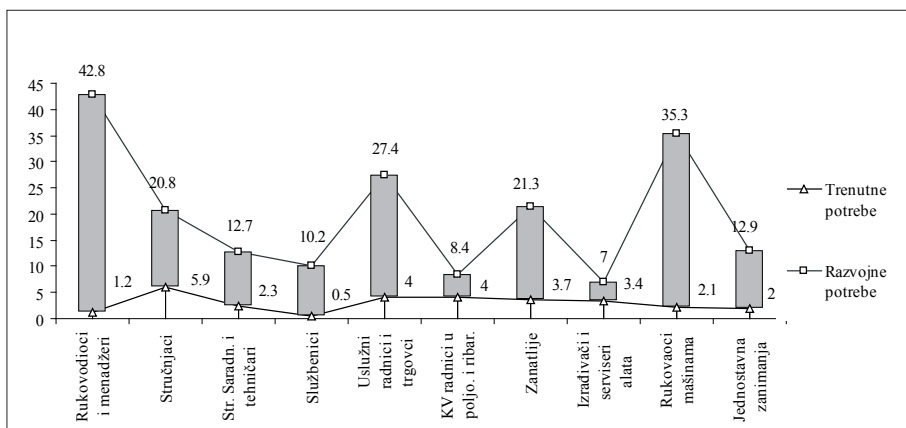
Grupe zanimanja	Broj zaposlenih u 2007	Potreban broj radnika	Deficit u odnosu na grupu, u %	Deficit u odnosu na ukupan broj zaposlenih, u %
Rukovodioci i menadžeri	509	218	42,8	1,6
Stručnjaci	1036	216	20,8	1,5
Stručni saradnici i tehničari	1818	231	12,7	1,7
Službenici	1146	118	10,2	0,8
Uslužni radnici i trgovci	1367	375	27,4	2,7
KV radnici u poljoprivredi i ribarstvu	826	70	8,4	0,5
Zanatlije	1091	233	2,3	1,7
Izrađivači i serviseri alata i uređaja	726	51	7,0	0,3
Rukovaoci mašinama i uređajima	1918	678	35,3	5,0
Jednostavna zanimanja	3106	401	12,9	2,9
	13.543	2591	19,1	/

Ukupan prosečan perspektivni (dugoročni) deficit zaposlenih iznosi 19,1%. S obzirom na vrednost ukupnog i deficita po pojedinim kategorijama, dobijena je sledeća hijerarhija potreba za grupama zanimanja:

- Rukovodioci i menadžeri
- Rukovaoci mašinama i uređajima
- Uslužni radnici i trgovci
- Zanatlije
- Stručnjaci
- Jednostavna zanimanja
- Stručni saradnici i tehničari
- Službenici
- Kvalifikovani radnici u poljoprivredi i ribarstvu
- Izrađivači i serviseri alata, postrojenja i uređaja

Razlika između trenutnih i razvojnih potreba u 2007. godini je značajna i iznosi 16,4%. To je nužan procenat porasta zaposlenosti od 15,8% do 22,8% u preduzećima kojima su potrebni novi zaposleni kako bi ostvarili veći promet uz odgovarajuću potražnju.

Značajna razlika između trenutnih i perspektivnih potreba za zaposlenima u 2007. godini, činjenica da je zaposlenost u periodu 2002–2007. godine uvećana za 14,5% i da samo u 2007. godini postoji deficit broja zaposlenih od 19,1%, ukazuju na očiglednu suzdržanost preduzeća u pogledu otvaranja radnih mesta. S obzirom na to da na tržištu rada postoji ogroman broj raspoložive radne snage svih profila i stepena stručne spreme, razlog za ovu suzdržanost ne leži u nemogućnosti da se nađe radna snaga, već je posledica sistemske barijere za njen prijem (birokratske barijere u otvaranju radnih mesta, visoka cena otvaranja novih radnih mesta, visoka zaštita jednom dobijenog radnog mesta, sopstveni viškovi radne snage, nestabilno tržište, nemogućnost da se uspostavi i održi disciplina plata i sl.).

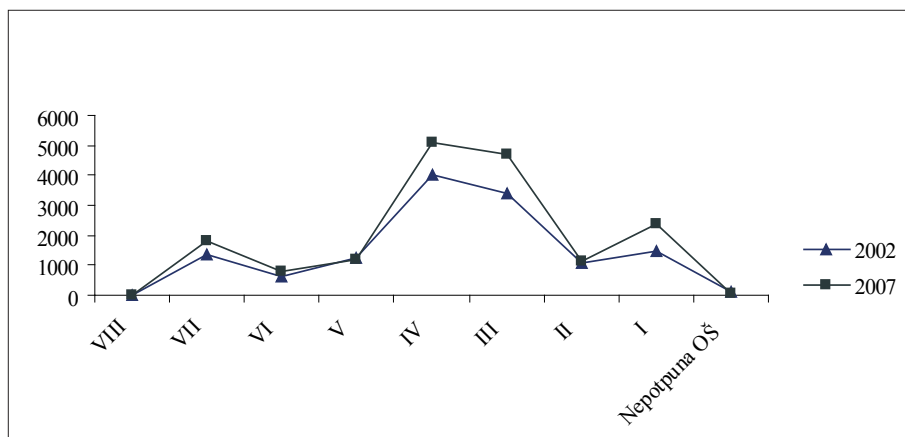

Slika br. 2: Razlika između trenutnih i razvojnih potreba po grupama zanimanja u 2007. g.

Iskazani razvojni trend istovremeno ukazuje i na značajnu potrebu za izmenom strukture radne snage i odnosa između pojedinih grupa zanimanja u prehrambenoj industriji. Neophodno je uvećanje grupa Rukovodioci i menadžeri za 42,8%, Rukovaoci mašinama i uređajima i monterima za 35,3%, Uslužni radnici i trgovci za 27,4%, Zanatlije za 21,3% i Stručnjaci za 20,8%. Kod ostalih grupa zanimanja zahtevane promene su manje jer je postotak njihovog zasićenja iznad 80%.

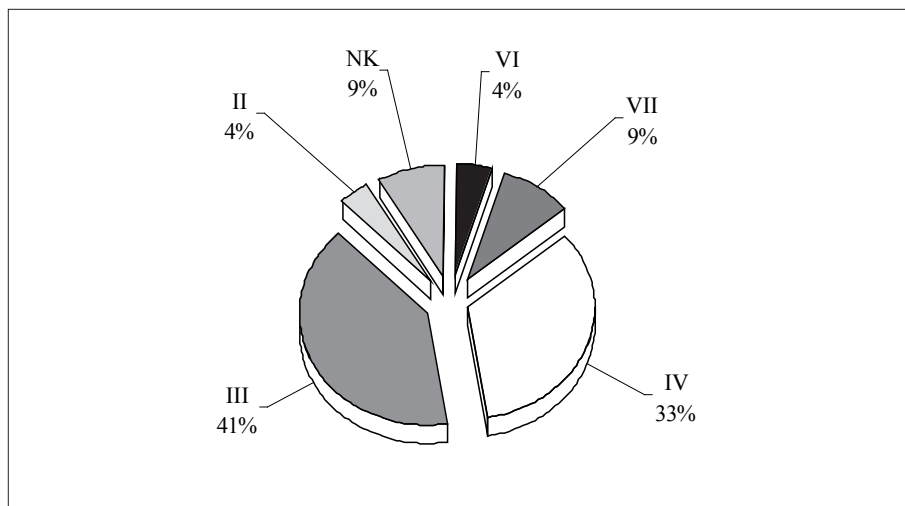
Potrebe za različitim nivoima stručnosti

Rast zaposlenosti u periodu 2002–2007. godine dosledno se manifestuje i kada je reč o zaposlenosti prema stepenu stručne spreme. U posmatranom periodu u ispitivanim preduzećima došlo je do blagog rasta zaposlenosti radnika skoro svih stepena stručne spreme, a posebno I, III i IV stepena.

Slika br. 3: Zaposlenost prema stepenu stručne spreme u 2002. i 2007. g.

Zaposleni sa III i IV stepenom stručne spreme predstavljaju dominantnu grupaciju u prehrambenoj industriji (74%), manje od 10% radnih mesta zauzimaju oni sa VII stepenom stručne spreme, dok je učešće zaposlenih sa II i VI stepenom stručne spreme u ukupnoj raspodeli radnih mesta minimalno.

Slika br. 4: Zaposleni prema stepenu stručne spreme u 2007. g.

Sudeći prema petogodišnjem trendu u zapošljavanju, odnosno pozitivnoj razlici u broju zaposlenih u 2002. i 2007. godini, može se zaključiti da će pre-

rađivačka industrija Srbije prvenstveno imati potrebe za zapošljavanjem radnika sa I i III stepenom stručne spreme. Trend u zapošljavanju ostalih kategorija ili je negativan ili je skoro nulti.

Tabela br. 5: Zaposleni u 2002. i 2007. godini, prema stepenu stručne spreme

Stepen stručne spreme	Zaposleni u 2002, u %	Zaposleni u 2007, u %	Razlika
VIII	0,1	0,1	0,0
VII	10,1	10,5	0,5
VI	4,7	4,5	-0,2
V	9,2	7,0	-2,2
IV	30,4	29,7	-0,7
III	25,6	27,4	1,8
II	8,2	6,6	-1,6
I	11,0	13,8	2,7
Nepotpuna OŠ	0,7	0,4	-0,3
UKUPNO	100	100	0,00

Kao i kada su u pitanju pojedine grupe zanimanja, i ovde veoma visok procenat preduzeća (44,8%) procenjuje da u 2007. godini uopšte nema potrebu za zapošljavanjem novih radnika bez obzira na stepen stručne spreme. Zatvorenost preduzeća za pojedine stepene stručne spreme veoma je visoka i kreće se u rasponu od 77,6% do 98,0%, što je, kao i u slučaju grupa zanimanja, indikacija značajnih viškova radne snage.

Tabela br. 6: Preduzeća koja nemaju potrebu za zapošljavanjem

Stepen stručne spreme	%
VIII	86,0
VII	87,7
VI	92,0
V	93,9
IV	60,0
III	68,0
II	84,0
I	77,6
Nepotpuna osnovna škola	98,0

U preduzećima koja su iskazala potrebu za zapošljavanjem u 2007. godini potreba za pojedinim stepenima stručne spreme u odnosu na referentnu grupu

kreće se u rasponu 0–17,5%, a u odnosu na ukupan broj zaposlenih – od 0% do 2,4%.

Tabela br. 7: Perspektivne potrebe za pojedinim stepenima stručne spreme u 2007. godini

Stepen stručne spreme	Broj zaposlenih u 2007	Potreban broj radnika	Deficit u odnosu na grupu, u %	Deficit u odnosu na ukupan broj zaposlenih, u %
VIII	19	0	0	0
VII	1815	195	10,7	1,1
VI	769	29	3,8	0,1
V	1204	82	6,8	0,4
IV	5109	367	7,2	2,1
III	4719	394	8,3	2,2
II	1135	83	7,3	0,4
I	2367	414	17,5	2,4
Nepotpuna OŠ	71	2	2,8	0
	17.208	1566	9,1	/

S obzirom na vrednost deficita po pojedinim grupama može se reći da preduzećima prvenstveno nedostaju profili sa I, VII, III, II i IV stepenom stručne spreme. Posmatrano u odnosu na ukupan broj zaposlenih, reč je o minimalnim nedostacima, koji su u svakom pojedinačnom slučaju manji od 2,4%.

Potrebe za stručnim profilima

U strukturi zaposlenih na nivou srednjoškolskog obrazovanja zastupljeni su profili iz svih područja rada, mada tri područja dominiraju sa 60%, i to: Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane, Mašinstvo i obrada metala, i Trgovina, ugostiteljstvo i turizam. Trogodišnji profili su preovlađujući u područjima Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane, Mašinstvo i obrada metala, Saobraćaj, Trgovina, ugostiteljstvo i turizam, dok su četvorogodišnji dominantniji u područjima Ekonomija, pravo i administracija, Elektrotehnika, Geodezija i građevinarstvo, i Hemija, nemetali i grafičarstvo. Prosečan deficit, kad je reč o kadrovima do IV stepena stručne spreme, u 2007. godini iznosi 4,7%. Struktura deficita kadrova do IV stepena stručne spreme data je u tabeli br. 8.

Tabela br. 8: Nedostajući profili sa I, II, III i IV stepenom stručne spreme u 2007. godini, po područjima rada

Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane	
Prehrambeni tehničar	112
Poljoprivredni tehničar	6
Mesar	34
Pekar	4
UKUPNO	156
Trgovina, ugostiteljstvo i turizam	
Trgovac	50
UKUPNO	50
Saobraćaj	
Vozač	20
UKUPNO	20
Elektrotehnika i informatika	
Elektrotehničar automatike	6
Elektroinstalater	4
Ekonomija, pravo i administracija	
Ekonomski tehničar	4
UKUPNO	14
Mašinstvo	
Mašinski tehničar	12
Mašinbravar	8
Mehaničar radnih mašina	28
Automehaničar	14
Zavarivač	2
UKUPNO	64
Hemija, nemetali i grafičarstvo	
Hemijsko-tehnološki tehničar	10
UKUPNO	10
Ostalo	
Tehničar za dizajn ambalaže	2
Magacioner	12
Portir	8
NK radnik	30
UKUPNO	52
UKUPNO	366

Najveći deo (83,6%) zaposlenih sa VI stepenom stručne spreme pripada sledećim područjima: Ekonomija, turizam, ugostiteljstvo, trgovina i administracija, Poljoprivreda, Mašinstvo i metalurgija, Tehnologija, Elektrotehnika, teleko-

munikacije i informatika. U 2007. godini preduzeća iz područja prehrambene industrije nisu iskazala deficit u vezi sa zaposlenima sa VI stepenom stručne spreme.

Zaposleni sa VII stepenom stručne spreme uglavnom pripadaju područjima: Poljoprivreda, Ekonomija, turizam, hotelijerstvo i trgovina, Tehnologija i metalurgija i Elektronika i informatika (73%). Prosečan deficit, kad je reč o zaposlenima sa VII stepenom stručne spreme, u 2007. godini iznosi 14,3%. Struktura deficita koji se odnosi na zaposlene sa VII stepenom stručne spreme u 2007. godini data je u tabeli br. 9.

Tabela br. 9: Nedostajući profili sa VII stepenom stručne spreme u 2007. godini, po područjima rada

Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane	
Inženjer poljoprivrede	6
Prehrambeni tehnolog	6
Menadžer u poljoprivredi	4
Inženjer za stočarstvo	2
Tehnolog animalnih proizvoda	2
Tehnolog u proizvodnji	4
Tehnolog biljnih proizvoda	4
Hemičar	6
Biolog	6
Inženjer tehnologije	6
UKUPNO	46
Mašinstvo i obrada metala	
Inženjer za mašinske konstrukcije i mehanizaciju	10
Inženjer za automatsko upravljanje	2
UKUPNO	12
Ekonomija, pravo i administracija	
Ekonomista	14
Ekonomista za računovodstvo, finansije i reviziju	8
Ekonomista za marketing	6
Ekonomista za trgovinu	8
Pravnik	6
UKUPNO	28
Elektrotehnika i informatika	
Inženjer elektrotehnike	4
Inženjer elektroenergetike	2
Informatičar	4
UKUPNO	10
UKUPNO	110

Rezultati prikazani u tabelama br. 8 i 9 ukazuju na to da je sposobnost poslodavaca za preciziranjem i konkretizovanjem nedostajućih profila prilično niska. Oni su u stanju da iskažu (imenuju) svega 30% od onih profila koji im „generalno” nedostaju (potrebe za različitim stepenima stručne spreme).

Sumirajući navedene rezultate može se reći da je u prerađivačkoj industriji Srbije:

- u periodu 2002–2007. godine zaposlenost rasla po stopi od skoro 3%;
- prema tipu poslova koje obavljaju, najveći broj radnih mesta zauzima jednostavna radna snaga;
- prema stepenu stručnosti (u različitim tipovima poslova), najviše su zaposleni radnici sa III i IV stepenom stručne spreme;
- ne postoji potreba za zapošljavanjem ili postoje značajni viškove radne snage; zasićenost u pojedinim kategorijama zanimanja, odnosno stepenima stručne spreme iznosi i preko 90%;
- trenutni deficit radne snage iznosi oko 3% (što odgovara prosečnoj stopi rasta zaposlenosti);
- maksimalan (dugoročni) deficit radne snage kreće se između 17% i 20%;
- trenutno najviše nedostaju stručnjaci, perspektivno rukovodioci i menadžeri, odnosno zaposleni sa VII stepenom stručne spreme u oblastima Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane, Mašinstvo i obrada metala, Ekonomija, pravo i administracija i Elektronika i informatika;
- deficit (i kratkoročni i dugoročni) u kategoriji uslužnih radnika i trgovaca i zanatlija je postojan⁴⁵, odnosno deficit zaposlenih sa I, II i III i IV stepenom stručne spreme u oblastima Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane, Elektrotehnika i informatika, Ekonomija, pravo i administracija, Saobraćaj, Mašinstvo, Hemija, nemetali i grafičarstvo;

⁴ Grupa *Uslužni radnici i trgovci* obuhvata zanimanja čiji poslovi i zadaci zahtevaju znanje i iskustvo neophodno za pružanje ličnih usluga, usluga zaštite i prodaje robe. Najveći broj zanimanja ove grupe zahteva stručnost na nivou III stepena stručne spreme. Tipična zanimanja iz ove grupe jesu: nadzornik zgrade, šef kuhinje, kuvar, poslužitelj u kantini, servirka, higijeničar, radnik protivpožarne zaštite, čuvar lovišta, radnik obezbeđenja, prodavac, trgovački pomoćnik i sl.

⁵ Kategorija *Zanatlija* reprezentuje zanimanja čiji poslovi zahtevaju znanja i iskustva u veštini različitih zanata, što podrazumeva poznavanje materijala i alata koji se koriste, poznavanje svih faza proizvodnog procesa, uključujući karakteristike i namene finalnih proizvoda. Najveći broj zanimanja ove grupe zahteva stručnost na nivou III i IV stepena stručne spreme. Tipična zanimanja koja spadaju u ovu grupu jesu: zidar, tesar, keramičar, fasader, staklorezac, vodoinstalater, građevinski elektroinstalater, električar na održavanju zgrada, farbar, moler, čistač industrijskih dimnjaka, kazandžija, limar, štampar, knjigovezac, kasapin, kobasičar, mesar, radnik na mariniranju mesa/ribe, klaser mesa, mesilac testa, pekar, mlekar - prerađivač mleka i sl.

- poslodavci su u stanju da konkretizuju oko 30% svojih uopšteno izraženih potreba za pojedinim profilima, odnosno znanjima i veštinama.

Zaključak

Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da se politika (i organizacija) obrazovanja u tranzicionim ekonomijama, kakva je srpska, ne može dosledno zasnivati samo na konceptu deficita, budući da deficita skoro da i nema ili je minimalan. U situaciji kada poslodavci imaju minimalne deficite, odnosno značajne viškove radne snage i značajna ograničenja za prijem nove, teško je, ako ne i nemoguće, njihove potrebe staviti u centar interesovanja sistema i politike obrazovanja. Uvažavajući potrebe poslodavaca, politika obrazovanja u zemljama u tranziciji mora se oslanjati na dva dodatna faktora: a) na dobru praksu i trendove u zapošljavanju odgovarajućih profila i zahteve za znanjima i veštinama u vodećim svetskim kompanijama u odgovarajućim oblastima rada i b) na aktivnu ulogu sistema obrazovanja u ekonomskom razvoju i oblikovanju politike obrazovanja. Ovde nije reč o izboru između politike koja se zasniva na tražnji i politike koja se zasniva na ponudi, već o zajedničkom oblikovanju politike između onih koji imaju potrebe za znanjima i veštinama i onih koji te potrebe zadovoljavaju. Nije ključna uloga sistema obrazovanja da nadoknađuje deficite i popunjava praznine, već on treba da projektuje i oblikuje tržište radne snage u skladu sa očekivanim promenama i rezultatima u znanjima i veštinama na globalnom nivou. Reč je o adekvatnoj produkciji programa, ponudi znanja, veština i kompetencija koje više „vuku” kompanije i ekonomije, pre nego što ih „podržavaju i guraju”, i koje ne samo da zadovoljavaju potrebe, već ih i razvijaju.

Reference

- GRUBB, W. N. & LAZERSON, M. (2004). *The education gospel: The economic power of schooling*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- GRUBB, W. N. (2004). *The Anglo-American approach to vocationalism: The economic roles of education in England*. Research Paper 52, SKOPE Publications, University of Warwick. Retrieved from <http://www.skope.ox.ac.uk/WorkingPapers/SKOPEWP52.pdf>.
- DESPOTOVIĆ, M. (2008). *Obrazovanje usmereno na kompetencije – implikacije za razvoj kurikuluma*. U: *Obrazovanje i učenje pretpostavke evropskih integracija*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
- ILO. (1988). *International Standard Clasification of Occupation – ISCO 88*. Retrieved from <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco88/index.htm>

- ILO. (2007). *Resolution Concerning Updating the International Standard Classification of Occupations*. Retrieved from <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/docs/resol08.pdf>
- JERGIN, D., STANISLAV, DŽ. (2004). *Komandni visovi*. Beograd: Narodna knjiga.
- KNOWLES, M. (1990). *The Adult Education – A Neglected Species*. Houston: Gulf Publishing Company.
- PASTUOVIĆ, N. (1978). *Obrazovni ciklus*. Zagreb: Andragoški centar.
- PASTUOVIĆ, N. (1999). *Edukologija*. Zagreb: Znamen.
- PEJATOVIĆ, A. (1994). *Vrednosne orijentacije i obrazovne potrebe odraslih*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- SCHULTZ, T. W. (1985). *Ulaganje u ljude*. Zagreb: Cekade.
- SVETSKA BANKA. (2004). *Srbija i Crna Gora, Republika Srbija, Program za ekonomski rast i zapošljavanje*.
- DFES. (2003). *UK Secretary of State for Education and Skills 21st century skills: Realising our potential*. London: Author.
- DFES. (2009). Retrieved from <http://www.dfes.gov.uk/skillsstrategy/uploads/documents/21st%20Century%20Skills.pdf>.
- ŽUPANOV, J. (1977). *Sociologija i samoupravljanje*. Zagreb: Školska knjiga.

Miomir Despotović⁶
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Application of the concept: knowledge and skills deficit in education policy and planning – the case of a transitional economy

Abstract: The basic research problem in this paper is the reliability of knowledge and skills needs assessment provided by employers in transitional economies and the relevance of this assessment to educational policy and planning. Trends in employment and projected deficit of labour force have been analysed against the groups of occupations and the levels of qualification in 53 enterprises from the field of processing industry in Serbia. Analysis results show that knowledge and skills needs assessments provided by employers is pretty unreliable in transitional economies. The author concludes that educational policy cannot only be based on the identification concept of local labour force deficit, knowledge and skills, but that at least two additional factors need to be taken into account: a) employment trends regarding adequate profiles and knowledge and skills requirements by the leading world companies in the specific fields of work and b) active role of the education system in projection and development of the needs for knowledge and skills.

Key words: labour market, educational needs, skill and knowledge needs.

⁶ Miomir Despotović, PhD is associate professor at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Department of Pedagogy and Andragogy and the vice-dean of this faculty; he is international expert and consultant for adult and vocational education.